

УДК 37.013.82:159.922.76-056.313(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-40>

Маріанна СКОРОМНА,
orcid.org/0000-0003-4633-2484
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) skoromnay08@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІДУ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті висвітлено дослідження в галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології та особливості реалізації психолого-педагогічного супроводу дітей у системі спеціальної освіти – практичної та системної діяльності, визначеної Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Робота психологів і корекційних педагогів спрямована на створення цілісної системи клініко-психологічних, психолого – педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяє засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, розвитку особистості, нормалізації сімейних відносин, її інтеграції в суспільство. Звичайно, різні категорії педагогічних працівників (вчитель, вихователь, психолог, соціальний педагог, інструктор ЛФК, логопед тощо) зважаючи на специфіку професійної діяльності мають різні посадові обов'язки. Але всі вони передбачають розвиток природних здібностей дітей, навчання їх нормам громадянської етики та загальнолюдської моралі, формування навичок міжособистісного спілкування, усвідомлення дітьми основ гігієни та здорового способу життя. Таким чином, посадові обов'язки конкретних вихователів є певною мірою уніфікованими, оскільки діяльність кожного з них сприяє фізичному та розумовому розвитку дітей, а отже, їх соціальній адаптації. Основними причинами інвалідності у дітей є органічні ураження центральної нервової системи, захворювання органів чуття та психічні розлади. Велика кількість дітей, які навчаються в школах, страждають тими чи іншими неважкими порушеннями розвитку: порушенням роботи мозку, зниженням слуху або зору, порушенням мови, фізичною слабкістю, уповільненням рухів або, навпаки, обмеженням моторного розвитку. Ці розлади призводять до недорозвинення окремих психічних процесів, обмеження комунікативної діяльності, незрілості емоційно-вольової сфери, низької працездатності, що призводить до серйозних труднощів у навчанні. Оскільки найближчим часом змінити таку ситуацію неможливо, її слід розглядати як безперервно діючий фактор і вирішувати відповідні соціальні завдання, зокрема створення такої системи освіти, яка забезпечує кожній дитині максимальну соціальну інтеграцію та психолого-педагогічний супровід. Мета освіти – зробити життя учня максимально гідним і повноцінним.

Ключові слова: порушення мови, реабілітація інвалідів, корекційна педагогіка, психолого-педагогічний супровід, діти з особливими потребами, психолого-педагогічна підтримка, вада слуху, діти з особливими освітніми потребами, розумова відсталість.

Marianna SKOROMNA,
orcid.org/0000-0003-4633-2484
Candidate of Pedagogical Sciences
Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education
K.D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University
(Odesa, Ukraine) skoromnay08@gmail.com

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article describes how researchers in the field of correctional pedagogy and special psychology confirmed the convenience of implementing psychological-pedagogical support for children in the system of special education – a practical and systemic activity defined by the Law of Ukraine «On the Rehabilitation of the Disabled in Ukraine». Psychologist and correctional pedagogue, aimed at creating a complete system of clinical-psychological, psychopedagogical and psychotherapeutic minds, which contribute to the assimilation of knowledge, abilities and skills, successful adaptation, rehabilitation, personality development, normalization of family relations, and its integration into society. Of course, different categories of pedagogical workers (teacher, educator, psychologist, social pedagogue, physical therapy instructor, speech therapist, etc.) have different job duties, taking into account the specifics of their professional activity. But all of them involve the development of children's natural abilities, teaching them the norms of civil ethics and universal morality, the formation of interpersonal communication skills, and children's awareness of the basics of hygiene and a healthy lifestyle. Thus, the job duties of specific educators are unified to a certain extent, since the activities of each of

them contribute to the physical and mental development of children, and therefore, their social adaptation. The main causes of disability in children are organic lesions of the central nervous system, diseases of the sense organs and mental disorders. A large number of children who study in schools suffer from one or another mild developmental disorders: impaired brain function, reduced hearing or vision, speech disorders, physical weakness, slowness of movements or, conversely, limited motor development. These disorders lead to the underdevelopment of certain mental processes, limitation of communicative activity, immaturity of the emotional and volitional sphere, low work capacity, which leads to serious difficulties in learning. Since it is impossible to change such a situation in the next hour, it should be considered as a continuously acting factor and relevant social tasks should be solved, in particular, the creation of such an education system that provides every child with maximum social integration and psychological and pedagogical support. full-fledged.

Key words: *speech impairment, rehabilitation of the disabled, correctional pedagogy, underdevelopment of mental processes, psychological and pedagogical support, children with special needs, psychological and pedagogical support.*

Постановка проблеми. Для досягнення поставлених цілей дослідження поняття психолого-педагогічного супроводу розглянемо зміст поняття «супровід» у загальному та загальнопедагогічному розумінні.

Тому, згідно зі «Словником сучасної української мови», слово «супроводжувати» означає «йти з ким-небудь як супутник; проводити кого-небудь до місця» (Воронов, 2018: 6). В основній взаємодії педагога з дитиною супровід можна розглядати як спільне проходження життєвого шляху, при цьому педагог може бути «поруч» з дитиною або на певній «відстані» – «попереду», показуючи дитині можливі небезпеки; також може бути «позаду», коли дитина потребує мало допомоги і зводиться до потреби просто «страховки». Розумово відсталі діти характеризуються порушенням здатності до розуміння, засвоєння та відтворення інформації та значними труднощами практичного застосування набутих знань (Воронов, 2018: 6)]. Щоб підготувати таку дитину до максимально можливого самостійного життя, необхідно всіляко активізувати її пізнавальну діяльність, формувати і закріплювати вміння діяти самостійно (В. Бондар, Б. Пузанов, С. Рубінштейн). Поняття «психопедагогічний супровід» набуває нового змісту із впровадженням альтернативних форм навчання дітей з вадами розвитку.

Перші оптимістичні результати впровадження інклюзивної освіти в Україні представлені в дослідженні А. Колупаєвої (Дмитренко, 2018).

Узагальнення результатів наукових досліджень з питань інклюзивної освіти (А. Колупаєва, Л. Шипіцина та ін.) дає можливість визначити основні завдання психолого-педагогічного супроводу в умові інклюзивних шкіл:

– Проводити комплексне психолого-медико-педагогічне обстеження кожної дитини з обмеженими можливостями здоров'я для визначення її фізичного, соціального, психологічного та педагогічного стану та змісту корекційно-виховної допомоги;

– розробляти та реалізовувати індивідуальні корекційно-реабілітаційні плани, спрямовані на зміцнення здоров'я дитини, розвиток, навчання, виховання та реалізацію індивідуальних можливостей дитини;

– створювати умови для участі батьків у корекційно-реабілітаційному процесі та надавати їм консультаційну допомогу з питань розвитку дитини.

Усе вище викладене дає підстави для наступних висновків. Одним із інструментів реалізації гарантії права на освіту дітей з особливостями психо-фізіологічного розвитку є психолого-педагогічний супровід, який здійснюють усі педагоги, які працюють з такими дітьми (Глушенко, 2006: 1). За кордоном, у США, Канаді та Великій Британії, метою інклюзивних шкіл є надання всім учням максимально насиченого соціального життя, можливості брати активну участь у команді, забезпечуючи таким чином найбільш повну взаємодію та турботу один про одного. З психолого-педагогічної точки зору термін «інклюзія» використовується для опису філософського підходу до навчання дітей з обмеженими можливостями. Згідно з цією парадигмою, будь-яка дитина з особливими потребами найкраще навчається у звичайному класі (Воронов, 2018: 2). Таку роботу найкраще проводити, опираючись на конкретні позитивні приклади, вказуючи приклади для наслідування. Багато людей з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату успішно займаються професійною діяльністю, спортом, громадською діяльністю. Для отримання такої інформації адміністрація закладів освіти повинні підтримувати контакти з громадськими організаціями людей з обмеженими можливостями. Психофізіологічні порушення розвитку є однією з основних причин труднощів у навчанні. Труднощі пов'язані з порушеннями слуху, мови, координації, сприйняття інформації, концентрації уваги, застосування набутих знань, умінь і навичок (Воронов, 2018). Важливою особливістю розвитку мовлення є те, що воно є невід'ємною

частиною когнітивної сфери. Важливий аспект – допомогти дитині зосередитися, навчитися володіти собою і помічати свої помилки. У процесі навчання ви повинні мотивувати дитину, спочатку даючи їй закріплюючі завдання. Необхідно ретельно проаналізувати надану інформацію, щоб дитина зрозуміла завдання, і постійно заохочувати (Глушенко, 2006: 4).

Аналіз дослідження. У нашому суспільстві є різні категорії маленьких громадян, певна частина з яких має проблеми, пов'язані зі здоров'ям та розвитком. Яку розглядають такі вчені як Бондар В.І., Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка. На жаль, сьогодні спостерігається тенденція до зростання кількості дітей, які потребують соціальної адаптації, корекційно-реабілітаційної допомоги. У сучасному світі інтеграція дітей із особливими освітніми потребами в масові освітні заклади – це глобальний суспільний процес, який стосується всіх високорозвинених країн. Його основою є готовність суспільства і держави переосмислити систему ставлення до дітей з особливими освітніми потребами з метою реалізації їх прав на надання рівних з іншими можливостей у різних галузях життя, включаючи освіту.

Мета статті – дослідити психолого-педагогічний супровід дитини з особливими потребами. Головна мета психолого-педагогічного супроводу є формування позитивної думки дітей з особливими освітніми потребами, сприяння розвитку їх індивідуальних рис, самопізнання, самореалізації та інтеграції в суспільство, нормалізація порушень фізичного і психічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для проведення дослідження були обрані наступні методики: проєктивна методика «Кактус» (М. Панфілова), методика виявлення рівня самооцінки «Сходінки» (В. Щур), методика визначення характеристик емоційний стан дитини «Паравозик» (С. Вельєва)

Проєктивна методика «Кактус» (М. Панфілова) призначена для дослідження емоційно-особистісної сфери дітей та визначення наявності, прояву та інтенсивності агресивних тенденцій. Перед дитиною стоїть завдання намалювати кактус зі своєї уяви. Інші запитання та пояснення до завдання не допускаються. Після того, як дитина закінчить малювати, проведіть з нею бесіду, описуючи зображення кактуса. Можливі варіації за допомогою кольорових олівців восьми кольорів «Люшера», тоді при інтерпретації враховуються відповідні показники тесту Люшера.

Інструкція: «Намалюй на аркуші паперу кактус таким, яким ти його уявляєш». Запитання та додаткові пояснення не допускаються.

Після того, як дитина закінчить малювати, поговоріть з ним. Питання для використання в розмові:

1. Кактуси домашні чи дикі? Де росте?
2. Цей кактус дуже колючий? Ви можете торкнутися його?
3. Чи люблять кактуси, коли за ними доглядають?
4. Чи є у кактуса сусіди? Яка рослина є його сусідом?
5. Які зміни відбудуться з кактусом, коли він підросте?

По-перше, звертається увага на те, куди розміщуються діти. Вважається нормальним, якщо учень оцінює себе як «дуже хороша» або навіть «найкраща» дитина. У будь-якому випадку це має бути верхня сходинка, тому що положення будь-якої нижньої сходинки (особливо найнижчої) свідчить не про адекватну оцінку, а про негативне ставлення до себе, невпевненість у собі. Це дуже серйозне порушення структури особистості і може призвести до депресії та неврозу у дітей. Як правило, це пов'язано з байдужим ставленням до дитини, неприйняттям або суворим, авторитарним вихованням, при якому сама дитина знецінюється, і дитина приходить до висновку, що буде покарана тільки в тому випадку, якщо не буде поводитися добре. Відповідь на питання про те, куди їх розміщують на сходинках дорослі – батько, мати, вчитель – свідчить про ставлення батьків до дітей та їхні очікування (Воронов, 2018: 4). Особливість соціального розвитку дітей з вадами слуху визначається їх обмеженими можливостями мовного спілкування (Глушенко, 2006). Як наслідок недосконало емоційна сфера, уявлення про норми поведінки, що призводить до додаткових труднощів у розвитку взаємин з однолітками (Р. Боскіс, Б. Корсунська, Ф. Рау, Ж. Шиф та ін.).

Вирішальну роль в особистісному розвитку дітей з порушенням мовлення відіграє несформованість засобів спілкування. Невпевненість у собі, негативні висловлювання, відчуття ізоляції, викликані реакцією дитини на власні недоліки, можуть впливати на характер її взаємодії з однолітками (Бондар, 2005: 5). У таких дітей недостатньо розвинена соціальна спрямованість і незрілі форми міжособистісного спілкування, що призводить до роздробленості дитячого колективу. У 1950–1960-х роках вітчизняні дефектологи визначили організаційно-педагогічні умови навчання і виховання таких дітей: вивчення структури вад дітей, запровадження спеціальних предметних курсів, вико-

ристання спеціальних методик і спеціальних технічних засобів навчання, скорочення кількості навчального матеріалів і збільшення термінів навчання, серйозна увага до професійної підготовки. Власне, реалізація цих складних умов супроводжує дитину у важкій справі набуття знань і вмінь, спрямованих на те, щоб допомогти їй знайти своє місце в майбутньому не завжди толерантному суспільстві (Ярмолова та ін, 2020: 5).

Висновки. Дослідники вважають, що психолого-педагогічний супровід надає дитині найбільшу можливість усвідомити себе як суб'єкта освітнього процесу, власного життя, діяльності, спілкування та самопізнання з урахуванням її психофізичних можливостей та інтересів.

Психолого-педагогічний супровід має допомогти дітям зробити власний вибір – моральний, громадянський, професійний, у самовизначенні, у самореалізації у навчанні, спілкуванні та творчій діяльності. Діти потребують підтримки, коли виявляють проблеми у стосунках із соціальним оточенням. Поняття «педагогічний супровід» пов'язане з науковою практикою та світоглядною орієнтацією, в основі якого лежить мобілізація вчителем внутрішніх резервів дитини для того, щоб вона сама справлялася зі своїми труднощами. При цьому наголошується, що дорослі повинні робити все можливе, щоб зміцнити у дітей впевненість у собі, виховати вміння правильно оцінювати причини труднощів і знаходити шляхи вирішення проблем.

Для інтеграції дітей у суспільство необхідна психологічна та педагогічна підтримка. Тому характер психолого-педагогічної підтримки соціально детермінований, з одного боку. У сучасній українській освіті кожна дитина має індивідуальні особливості. Порушення розвитку викликані різними факторами. У цьому випадку дитина може бути визнана такою, що має особливі потреби. Дослідники використовують термін «особливі потреби» для позначення осіб із соціальними, фізичними чи емоційними характеристиками, які потребують особливої уваги, послуг і можливостей для розвитку свого потенціалу. Згідно результатів дослідження за проективною методикою «Кактус» (М. Панфілова), серед дітей виявлено такі дані: агресивність – 16 дітей (42%), агресії не виявлено – 22 дитини (58%), імпульсивність – 7 дітей (18%), імпульсивність не виявлена – 31 дитина (82%); тривожність – 33 дитини (87%), тривога не виявлена – 5 дітей (13%), невпевненість у собі – 10 дітей (26%), не виявлена невпевненість – 28 дітей (74%). Як видно, ця програма спрямована на забезпечення психологічного комфорту особливих дітей в умовах інклюзивної групи в дитячих навчальних закладах, сприяння успішній соціалізації особливих дітей, зниженню рівня їх тривожності, формуванню повноцінного «Я» демонструє високу ефективність і позитивну мотивацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В.І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: навчальний посібник. Київ: Наш час, 2005. 176 с.
2. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі: навчально-методичний посібник / авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
3. Ворон М. В. Інклюзивна освіта: українські реалії. Підручник для директора. Червень. № 6. Київ : Плеяди, 2006.
4. Глушенко К.О. Особливості психолого-педагогічної діагностики дітей з комплексними порушеннями. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць: Матеріали першого Всеукраїнського з'їзду тифлопедагогів (4–5 травня 2006 р.). Харків: 2006. Випуск 6. Ч. 1. 132 с.
5. Дмитриенко К.А. Працюємо з «особливою» дитиною у «звичайній» школі. Харків: ВГ «Основа», 2018. 120 с.
6. Дятленко Н., Софій Н., Кавун Ю. Оцінка впливу інклюзивної моделі освіти на учасників проекту. Київ: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2005. 119 с.

REFERENCES

1. Bondar V.I. (2005) Problemu korekciinoho navchanna u spetsialniy pedahohiki [Problems of Correctional Education in Special Pedagogy: Textbook]: navch. Posib. Kyiv: Nash chas. 176 p. [in Ukrainian].
2. N. Yarmola, L. Koval-Bardash, N. Kompanech, N. Kvitka, A. Lapin–K (2008). Ditu z osobluvumu osvritnimu potrebamu u zahalnoosvitnomu prostori [Children with special educational needs in the general education space]: navchalno-metoduchnuu posinuk. Kyiv: ISPP imeni Mukolu Yarmachenka NAPNY Ukrainu. 208 p. [in Ukrainian].
3. Voron M.V. (2006) Inklyuzivna osvita: ukrainiski realii. [Inclusive Education: Ukrainian Realities] Pidruchnik dla durektora. June №6. Kyev. Pleady, [in Ukrainian].
4. Glygenko K.O. (2006) Osobluvosti psyhologo- pedagogichnuh diagnostuk u ditei z kompleksnumu poryshennamu. Sothialno – psuhologichni problem tuflopedagoghiku. [Features of Psychological and Pedagogical Diagnostics of Children with Complex Disorders] Zbirnik naykovuh praci: Materialu pershogo Vseykrainskoho zizdy tuflopedagoghiv. Harkiv: Vupysk 6. 132 p. [in Ukrainian].

5. Dmutrenko K.A. (2018) Prachyemoz “osobluvoy” dutunoyy “zvuchainii” chkoli [We work with a «special» child in a «regular» school]. Harkiv: VH “Osnova” 120 p. [in Ukrainian].
6. Datlenko N., Sofii N., Kavyn U. (2005). Ochinka vplyvy inklyzuvnoi modeli osvitu na ychasnukiv proekty. [Assessment of the impact of the inclusive education model on project participants] Kyiv: Vsekrainskui fond “Krok za krokom”. 119 p. [in Ukrainian].